

Голові разової спеціалізованої
вченеї ради ДФ 76.051.022 Чернівецького
національного університету імені Юрія Федьковича
доктору історичних наук, професору Макару Юрію Івановичу
(вул. М. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012)

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора історичних наук,
професора Зуляка Івана Степановича, про дисертацію
Тичини Івана Георгійовича на тему
«Волинські «Просвіти»: організаційні засади
та культурно-освітня діяльність (1917–1936 роки)», подану на здобуття
наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
032 «Історія та археологія», галузь знань 03 «Гуманітарні науки»

Актуальності теми дослідження. Представлена до захисту робота Тичини І. Г. «Волинські «Просвіти»: організаційні засади та культурно-освітня діяльність (1917–1936 роки)» є актуальною з огляду на те, що історія становлення та діяльності «Просвіт» на Волині є однією з тих проблем, що тривалий час замовчувалася радянською владою. Саме тому утверждження незалежної Української держави актуалізувало дослідження національної історії, особливо тих аспектів, які безпосередньо пов'язані зі становленням свідомості та ідентичності українства. Варто зауважити, що, незважаючи на досягнення української історіографії у вивчені діяльності «Просвіти», задекларована в ній наукова проблема повною мірою, концептуально та комплексно не досліджувалася науковцями. Власне це сприяє її актуальності та науковій новизні.

В умовах бездержавності, вагомим чинником культурно-освітньої діяльності та збереження національної культури залишалася «Просвіта» Волині. Відтак актуальність дослідження визначається потребою аналізу її

праці у складний період 1917–1936 рр. – від становлення й розширення власної мережі до – повної ліквідації товариства польською владою. Вивчення задекларованої проблематики дозволяє обґрунтувати основні причини й умови становлення «Просвіт» на Волині, з'ясувати структуру та ідейні засади просвітянського руху в досліджуваний період, охарактеризувати національну політику Другої Речі Посполитої та простежити її вплив на умови існування й діяльність товариства. Водночас аналіз основних тенденцій та причин польської антиукраїнської політики загалом і переслідування товариства зокрема, дає змогу окреслити роль «Просвіт» Волині в культурно-освітньому житті українців, процесі українізації Православної Церкви, простеженні впливу інституції на формування національної свідомості й патріотизму.

Робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: «Актуальні питання історії та історичної регіоналістики України» (номер державної реєстрації 0116U004617). Тема дисертації відповідає науковій спеціальності 032 «Історія та археологія», галузь знань 03 «Гуманітарні науки».

Обґрунтованість наукових положень, висновків рекомендацій, сформульованих у дисертації. Аналіз змісту дисертації, опублікованих праць, підтверджує обґрунтованість результатів та висновків щодо організаційних зasad та культурно-освітньої діяльності волинських «Просвіт» (1917–1936 рр.). Структура наукової роботи побудована за проблемно-хронологічним принципом, є логічною, обґрунтованою і відповідає специфіці комплексного дослідження цього питання. Дисертаційне дослідження складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, поділених на десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (422 позиції). Основний текст дисертації викладено на 207 стор., загальний обсяг – 249 стор.

У вступній частині автор переконливо обґрунтував актуальність, предмет та об'єкт дослідження, його мету, основні завдання та практичне

значення роботи. У першому розділі здійснено критичний аналіз історіографії, джерел та сформульовано методологію дослідження. Історіографію поділено на три групи: праці узагальнювального характеру, вивчення історії «Просвіти» та праці, які безпосередньо стосуються створення, діяльності й ліквідації «Просвіт» на Волині в міжвоєнний період. Джерельна база, використана для написання дисертації, є доволі широкою, різноплановою та інформаційно насиченою, що дозволило документально підсилити аналітичні висновки стосовно особливостей та проблем становлення і розвитку волинських «Просвіт». Неопубліковані архівні та опубліковані документальні матеріали становлять джерельну базу дисертації. Зокрема, автором використано 134 архівних справи, з них 12 справ з польських архівів.

У другому розділі розкрито особливості й умови становлення перших просвітянських осередків у регіоні в завершальні роки Першої світової війни, простежено напрямки проникнення просвітницьких ідей на Волинь. Розвиток та діяльність «Просвіт» на Волині припадає на період становлення Польщі. Входження регіону до складу Другої Речі Посполитої визначило умови функціонування просвітянських осередків, які польська влада розглядала як загрозу її державницьким цілям, адже вони обстоювали рідну мову, національну церкву, культуру й шкільництво та українську державницьку ідею.

Третій розділ дисертації містить три підрозділи, у яких проаналізовано основні сфери діяльності просвітянських осередків. Вивчається бібліотечна справа, поступ національного шкільництва, підтримка суспільного руху, скерованого на українізацію Православної Церкви, розвиток музичного, хорового та драматичного мистецтва. Численні архівні документи й опубліковані матеріали уможливили розкриття багатогранної діяльності «Просвіт» на Волині, простеження їх соціального підґрунтя.

У четвертому розділі проаналізовано причини, що зумовили конfrontацію «Просвіт» та польської влади, з'ясовано методи і форми переслідування осередків товариства та їх активістів. Доведено, що ліквідація

волинських «Просвіт» зумовлювалася антиукраїнською політикою польської влади щодо українців, спричинена складними міжнаціональними взаєминами, недостатньою згуртованістю українських громадських організацій в досліджуваний період.

Ліквідувавши волинські «Просвіти», польська влада спробувала замінити їх альтернативними громадськими об'єднаннями – «Просвітянськими хатами», лояльними до чинної влади. Однак аналіз ретроспективи функціонування «Просвітянських хат» свідчив про те, що вони не змогли замінити ліквідованих «Просвіт» і достатньою мірою задоволити національно-культурні потреби українців.

Новизна наукових положень, висновків сформульованих у дисертації. Робота характеризується логічним та послідовним викладом матеріалу, з'ясуванням численних маловідомих фактів, аналізом організаційних зasad та культурно-освітньої діяльності волинських «Просвіт» упродовж 1917–1936 рр. Наукова новизна роботи зумовлена формулюванням історичної проблеми, яку донині не виокремлювали як об'єкт і предмет спеціального наукового дослідження. Автор дисертації обстоює й доводить тезу про те, що «Просвіти» Волині мали відмінну особливість від «Просвіт» Галичини, оскільки розвивалися без єдиної централізованої структури, а отже, їх вирізняла низка самобутніх особливостей. З'ясування цих особливостей та їх аналіз мають елементи наукової новизни. Текст дисертації характеризується добрым стилем, аргументованістю висновків, які мають наукову новизну, є свідченням завершеної та самостійної роботи.

У процесі здійсненого наукового пошуку отримано такі нові результати: *уперше:*

- до наукового вжитку введено низку нових архівних документів;
- сформульовано й обґрутовано змістовий апарат дослідження;
- розширено розуміння основних тенденцій польської антиукраїнської політики через переслідування просвітницького руху на Волині;

- здійснено порівняльний аналіз становлення і тенденцій просвітянського руху в різних повітах Волині, простежено галицькі та наддніпрянські впливи тощо;
- простежено вплив волинських «Просвіт» на формування національної свідомості українців;

отримали подальший розвиток:

- розроблення історіографічної та джерельної бази проблеми;
- дослідження історії окремих осередків «Просвіти» на Волині та персоналій, діячів «Просвіт»;
- доведено, що волинським «Просвітам» належала провідна роль у процесі локальної українізації Православної Церкви;
- систематизовано форми та методи діяльності волинських «Просвіт» щодо розвитку українського музично-драматичного мистецтва.

Повнота викладу результатів роботи в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Результати пошуку та наукового дослідження Тичини І. Г. викладено у 14 публікаціях, із них: 6 – у наукових фахових збірниках, з яких 1 індексується в науково-метричній базі Copernicus (іноземне видання, Республіка Польща), 8 – як матеріали конференцій. Основні положення дисертаційної роботи обговорювалися на фаховому семінарі Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та відображені в доповідях на конференціях, наукових семінарах та «круглих столах».

Відсутність (наявність) порушення академічної добroчесності. У відповідності з даними програми UNICHECK дисертаційна робота «Волинські «Просвіти»: організаційні засади та культурно-освітня діяльність (1917–1936 роки)» Тичини Івана Георгійовича, за результатами перевірки є оригінальною на 97,26 %. Враховуючи специфіку, робота вважається такою, що має високий рівень оригінальності та допускається до захисту.

Дискусійні питання та зауваження щодо змісту дисертації. Загалом дисертаційна робота є завершеним самостійним та цілісним науковим дослідженням. Утім, у результаті аналізу змісту наукової праці Тичини І. Г.,

віддаючи належне місце рівню її підготовки, вважаємо за доцільне відзначити наступні дискусійні питання, висловити зауваження та побажання.

1. У вступній частині дисертації дещо вузько подано мету (с. 14) та об'єкт наукового дослідження (с. 15). Характеризуючи територіальні межі дослідження, автор повідомляє про «...визначені райони сучасних Житомирської та Тернопільської областей» (с. 15), не вказуючи їх, й не усі райони Тернопільщини належали до Волині.

2. У першій групі праць варто було б виокремити хоча б дві підгрупи: окрім публікації українських дослідників і польських науковців, тому що вони використовували різні підходи до предмету дослідження. Замість праць польських авторів, виданих в радянський період (с. 34–35): Ю. Левандовського (1958 р.) та С. Мікуліча (1971 р.) логічніше було б використати публікацію *Pobóg-Malinowski W. Najnowsza historia polityczna Polski 1864–1945. Londyn, 1956. T.II. Cz.I. 665 s.* Ведучи мову про відомих діячів «Просвіти» Волині, зокрема Арсена Річинського, І. Г. Тичина згадує тих, хто досліджував його працю (О. Альошина, В. Перович, І. Петрович та В. Притулюк, с. 57). Варто було б залучити до аналізу історіографії праць дисертацію О. Кравчука на тему «Громадсько-політична і культурно-просвітницька діяльність Арсена Річинського (1892–1956)», захищенну в 2021 р.

3. Досліджаючи в другому розділі організаційні засади та умови розвитку «Просвіт» на Волині, необхідно було в одному із підрозділів подати матеріал про вплив згадуваного товариства в Галичині на процес становлення «Просвіт» Волині, про так званий «сокальський кордон» з метою послаблення впливу українських інституцій Східної Галичини («Просвіта», «Рідна школа», «Січ», «Сокіл», «Сільський господар» та інші) на терени Волині й Холмщини, про рекомендації Головного виділу «Просвіти» у Львові щодо використання статутів для організацій осередків товариств на Волині, передплату періодичних видань тощо.

4. У третьому розділі основну увагу автор приділив бібліотечній справі, українському шкільництву в діяльності «Просвіт», боротьбі товариства за українізацію Православної Церкви, розвитку музично-драматичного мистецтва. На нашу думку, це звужує сферу основних напрямків діяльності «Просвіт» Волині. Варто було б розкрити питання організаційної діяльності осередків товариства, дослідити їх зв'язки з Головним виділом інституції у Львові, показати динаміку розширення мережі членства, фінансові аспекти розвитку «Просвіт» Волині, їх господарсько-економічний стан тощо.

5. Окремі поняття і категорії є некоректними і публіцистичними. Наприклад, «Волинські «Просвіти» (с. 14, 16, 17, 29 та інші), край, краї (с. 2, 13, 79, 85, 87, 88, 111, 113 та інші), польськими владцями (с. 30). Зустрічаються описки в тексті (с. 34, 39), неправильно подано прізвища авторів деяких праць (с. 39, 41), назви державних архівів (с. 12, 50, 60, 62, 75–77, 191 та інші) тощо.

Відповідність роботи встановленим вимогам і загальний висновок.

1. Дисертація Тичини І. Г. «Волинські «Просвіти»: організаційні засади та культурно-освітня діяльність (1917–1936 роки)» є самостійним науковим дослідженням.

2. Усі положення дисертації науково обґрунтовані, мають характер наукової новизни, а достовірність висновків забезпечена під час проведення дослідження.

3. Поставлену автором мету й основні завдання розв'язано ґрунтовно та доказово. Усі положення, винесені на захист, теоретично обґрунтовані, їх зміст викладено в основних висновках дисертації, сформульованих виважено й переконливо.

4. Структура дисертації та її зміст відповідають чинним вимогам до дисертацій доктора філософії. Назва роботи відповідає меті та змісту.

Загальний висновок. Дисертація Тичини Івана Георгійовича «Волинські «Просвіти»: організаційні засади та культурно-освітня діяльність (1917–1936 роки)» за науковим рівнем і новизною поставлених завдань, обґрунтованістю основних положень, практичним значенням отриманих

результатів відповідає кваліфікаційним вимогам, визначених наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 р. № 40 і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого КМУ від 12.01.2022 р. № 44. Це дає підстави для присудження Тичині Івану Георгійовичу наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія», галузь знань 03 «Гуманітарні науки».

Офіційний опонент

доктор історичних наук, професор кафедри
історії України, археології та спеціальних
галузей історичних наук
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

I. С. Зуляк

Вчений секретар

Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Г. Б. Драпак

